

МОВЛЕННЄВІ СТРАТЕГІЇ ПОБУДОВИ ДИСКУРСУ ТА ЇХ СКЛАДОВІ У РОМАНАХ ФРАНКОМОВНИХ ПИСЬМЕННИЦЬ 60-90-х РОКІВ ХХ СТ.

Досліджують специфічні оповідні стратегії автентичності, поліфонічності та виокремлення "іншого", наявні у франкомовних жіночих романах (60-90-х рр. ХХ ст.), а також оригінальні мовні засоби їх вираження. Висвітлено їхній сукупний вплив на формування інтерпретації роману у свідомості читача.

Ключові слова: дискурс, жіночий роман, автентичність, стратегія.

Літературне явище жіночого роману в сучасній Франції викликає багато протилежних думок. Його вивчення відбувається в галузі історії літератури. Це передусім праці М. Мерс'є [8], М. Рейд [12], Ж. Ларнак [10]. У вітчизняному літературознавстві відзначимо колективну монографію за редакцією В.І. Фесенко [1]. Водночас жіночий роман залишається недостатньо дослідженим із погляду лінгвістики. Уточнення вимагає й саме поняття жіночого художнього дискурсу, співвідношення його з поняттям "жіноча література", яке подекуди містить іронічну конотацію.

У безпосередньому зв'язку з тематичною спрямованістю перебувають стратегії оповіді та мовні засоби їх реалізації, яким присвячена основна частина дослідження. Увагу зосереджено на мовних засобах, які відрізняються оригінальним графічно-візуальним та пунктуаційним оформленням. Їх розглянуто з точки зору цінності для налагодження взаємодії читача та тексту.

Матеріалом для аналізу стали романи, які характеризуються ідейною спорідненістю та високим мистецьким рівнем, про що свідчить присудження їм авторитетних літературних премій: Е. Шарле-Ру "Забути Палермо" [16] (Премія Гонкур 1966), К. Арноті "Чорний сад" [14] (Премія чотирьох журі 1966), К. Ечереллі "Еліза, або справжнє життя" [20] (Премія Феміна 1967), К. де Рівуар "Світанок" [18] (Премія Інтеральє 1968), Ж. Дорманн "Бал додо" [19] (Премія Французької Академії 1989), Ж. Брісак "Вихідні полювання на маму" [15] (Премія Феміна 1996), П. Констан "Признання за признання" [17] (Премія Гонкур 1998).

Отож спершу уточнимо поняття, які стали ключовими для дослідження, а саме "дискурс" та "текст". Для цього звернемося до праць дослідників школи французького дискурс-аналізу Е. Пульчинеллі Орланді [4], Ж. Отье-Ревю [3], Ж.Е. Сарфаті [13], Ж. Мангено [9] та вітчизняних науковців, зокрема К.С. Серажим [2]. Опираючись на досвід попередників, К.С. Серажим стверджує, що дискурс та текст розрізняються у аспекті сталості

та динамічності. Якщо текст є засобом накопичення інформації і постає як "твір мовотворчого процесу, якому властива завершеність, об'єктивованій у вигляді письмового документа" [2, с. 55], то дискурс є інформацією у всій повноті. Текст є лише тією частиною дискурсу, яку можна записати (неможливо зафіксувати всю палітру позамовних супровідних чинників, а також фонових знань). Тут можна провести паралель із думкою І. Сусова, який говорить про "дискурс, "уплетений" у спільну практичну діяльність людей" [2, с.65].

Французькі вчені у порівнянні тексту та дискурсу зміщують акцент на суспільно-історичний контекст його виникнення: "Дискурс вказує на сукупність текстів, які розглядаються у взаємозв'язку з історичними (соціальними, ідеологічними) їхнього створення" [13, с.16]. У даному випадку загальна ідеологічна спрямованість дискурсу відзначається пацифістськими, антирасистськими та антиколоніальними настроями. Лише у творі К. Ечереллі присутні тези соціалістично-робітничої ідеології. Це пояснюємо тим, що період 60-90-х рр. ХХ століття збігається із періодом поширення ідей соціалізму. Це також час активної міграції населення з колоній до метрополії, становлення громадянських прав жінок у суспільстві, розпад традиційної патріархальної сім'ї.

З огляду на усе вищезазначене, може скласти враження, що текст роману менш вартісний у порівнянні з усеохоплюючим дискурсом. Проте К.С. Серажим вважає, що "текст є складнішим від дискурсу, бо він становить "упаковану" комунікацію, включає у згорненому вигляді всі елементи комунікативного акту та сигнали для їх дешифрування" [2, с.65-66]. Ж.Е. Сарфаті взагалі дотримується думки, що "теоретизація поняття дискурсу можлива лише через аналіз текстів, більше того, тип дискурсу виокремлюється через тексти" [13, с.17]. Саме така позиція для нас опорна.

В ідейному та тематичному просторі 60-90-х рр., усупереч загальнопоширеній думці, дискурс спрямований зовсім не на "суто жіночі теми", хоча вони присутні. Основними стають теми війни та пам'яті. У цьому аспекті вони підкоряються загальному спрямуванню сучасної французької літератури незалежно від гендерних ознак її авторів. Тему другої світової війни розвивають також такі письменники, як А. де Сент-Екзюпері, Селін, Ж. Кейроль, Е.Візель, а тема пам'яті добре розроблена П. Модіано та ін. Тематична спрямованість обраних романів рельєфно відображена у

таких творах:

I. Тема війни: 1. К. Арноті “Чорний сад” (спогади дочки німецького офіцера про геноцид євреїв та особисті приниження); 2. К. де Рівуар “Світанок” (опис фашистської окупації Франції); 3. К. Ечереллі “Еліза або справжнє життя” (опис становища робітників емігрантів у післявоєнній Франції).

II. Тема пам’яті: 1. Е. Шарле-Ру “Забути Палермо” (спогади емігрантки про свою батьківщину Італію у воєнний час); 2. П. Констан “Признання за признання” (спогади чотирьох подруг у формі фрагментарних автобіографій); 3. Ж. Дорманн “Бал додо” (спогади про культуру та звичаї колонізованого суспільства о. Маврикія).

Для найповнішого розкриття даних тем автори в певний спосіб впорядковують оповідь через підбір мовного матеріалу та його графічне оформлення. Йдеться про стратегію оповіді, яка позначає авторську манеру побудови художнього тексту, що в свою чергу передбачає найсильніший вплив на свідомість читача та найдоступнішу форму для його розуміння та адекватної інтерпретації. Саме створення та реалізація концепту дискурсу – це друга половина ХХ століття, а його предмет належить до більш раннього періоду (30-50-ті рр.).

Передусім йдеться про *стратегію автентичності*. Вона спрямована на те, щоб найточніше відтворити історичні реалії і створити у читача враження достеменності та правдивості. Автентичність передбачає включення в текст мааркованих слів та виразів, які походять із зовнішнього соціально-мовного середовища і не є власне творчим вимислом автора. Важливе у ній відтворення оригінального колориту, фіксація взаємодії різних мов, ефект лексичної поліфонії: тут заторкується поняття інтертекстуальності. Ж.Е. Сарфаті визначає його як “відношення взаємної присутності одного тексту в іншому” [13, с.51]. Передусім це – цитати, фрази іноземною мовою, введені безпосередньо в текст написаний французькою. Детальніше розглянемо мовні засоби, які є інструментами стратегії автентичності.

1. Транскрипція вимови іноземних слів та реплік з іноземним акцентом на позначення вираження емоцій та зміни інтонації:

1.1. *Alors, pleeeeeeeeeease, ne me dis plus jamais* [19, с.340]. – *Отож, буууудь ласка, не кажи мені більше ніколи*. Оригінальне подання англійського слова дозволяє передати особливу інтонацію живого мовлення, поставити наголос та передати емоцію наполягання;

1.2. *Dir' moi ki z'affair's* [19, с.252]. – *Скажи мені, що сталося* – передання фонетичної специфіки креольської говірки на острові Маврикія;

1.3. *Prononce-t-il Guerelle et zois zache?* [18, с.11] ([zwa za]) – *Він вимовляє Керель і будь чем-*

на? – ландський акцент;

1.4. *Hou qu'il fait mô-vais* [18, с.95] ([move]) – *Ух, ну й погана погода* – німецький акцент.

2. Передання засобами стандартного реєстру мови фонетичних особливостей повсякденного та дитячого мовлення:

2.1. *Célakilè! – a-t-il sussurré* [15, с.68] – *Ось він-де! – прошепотів*;

2.2. *Ricardo, fais kèk'chose, j'arrive pu, chai pu comten la t'nir* [19, с.128] – *Рікардо, зроби щось, я більше не знаю як і не можу її втримати*;

2.3. *Grand'mère décédée [...] Ta chère grand'mère DCD!* [19, с.29]. – *Бабуся померла. Твоя бабуся ПОМЕРЛА*.

Найчастіше крім відтворення просодії живого мовлення, транскрипція служить гумористичним засібом. Своєрідні мовні новотвори, які виникають завдяки злитій вимові окремих лексем, викликають подив у читачів. Прийом транскрипції також дозволяє зафіксувати мовленнєві явища, які свідчать про тенденції французької мови у період створення даного літературного дискурсу.

Іншим засобом стратегії автентичності є введення іншомовних слів. Найпоширенішими виявилися запозичення з англійської, італійської, німецької мов, елементи креольської говірки. Проте способи введення у текст іншомовних слів різні.

3. Зустрічається безпосереднє введення іншомовних слів. Це окремі номінативні лексеми, які не потребують перекладу, адже йдеться про загальновідомий, поширений та навіть тривіальний словник. Такі лексеми набули статусу кліше, які репрезентують якусь окрему мову (“Кліше 3. Ідея або усталений вираз, які занадто часто вживаються” [11, с. 446]). Воно перегукується з поняттям стереотипу, який регулює функціонування мови в індивідуальному мовленні та приписує значенню слова ряд ознак [6, с.79]. Наведемо кілька прикладів:

3.1. *Tout était là [...] acheté avec DAD* [17, с.141]. – *Все, куплене з ТАТОМ, було тут*. У романі П. Констан «Признання за признання» вживання англійських слів зумовлено потребою передати колорит американського середовища.

3.2. *On leur répondait: Sissignore! Certo! Subito Signore!* [16, с.67]. – *Так, сеніоре! Швиденько, сеніоре!*;

3.3. *Pourtant il fallait avoir de la discipline ... Achtung! Il ne fallait point pleurer ... Vorsicht! [...] Il faudrait vous empêcher de hurler gnadige Frau* [14, с.177]. – *Проте треба було дотримуватися дисципліни ... Achtung! Зовсім не треба було плакати ... Vorsicht! [...] Треба було завадити вам кричати gnadige Frau*.

У романі К. Арноті «Чорний сад» вживання запозичень та їх графічне виділення є важливим фактором упорядкування ритму читання (приклад

3.3), що допомагає сформуванню пресупозицію щодо ситуації мовлення (накази у нацистському концтаборі).

4. Уведення у текст роману іншомовних слів без перекладу та коментарів. Для читача, який не володіє даною іноземною мовою, їх зміст залишається непрозорим. Тому він повинен сприймати ці уривки тексту як автентичний матеріал, як частини незалежного дискурсу:

4.1. *E'ditta, é ben ditta, 'n celu si trova scritta* [16, с.18]. – Слова з італійської пісні;

4.2. – *D'un sourire, d'un regard doux. – Ach! Sie wollen auch Gelfüch* [14, с.82]. – *Посміюки, менлого погляду. Ach! Sie wollen auch Gelfüch* – Введення “обмовки” німецькою одного з персонажів є вказівкою на його двомовність.

5. *Лексикографічний* підхід до введення іншомовних слів оформляється за такою моделлю: репліка персонажа чи оповідача / доповнення словниковою виноскою (поясненням перекладу слова). У зв'язку з появою виносок виникає явище мета-мовності тексту. З'являється кілька рівнів оповіді та поліфонія у творі. Найширше такий підхід представлений у романі Ж. Дорманн “Бал додо”.

5.1. *Kleine Sonne*” (1) *se dit-elle [...] 1. En allemand: petit soleil* [14, с.15] *Kleine Sonne* (1) – *казала вона 1. По-німецьки: маленьке сонечко* ;

5.2. *La grand'mère interrogeait les bonnes: Ban zenfants coté?* [...] 2. *Où sont les enfants?* [19, с.31]. – *Бабуся питалася у прислуги “Ban zenfants coté?” 2. Де діти?*

Другою важливою стратегією у рамках загальної репрезентативної стратегії художнього дискурсу є *стратегія виокремлення присутності іншого* у дискурсі. Під поняттям “іншого” розуміємо джерела оповіді, відмінні від авторського. У випадку власне “іншого” зустрічаємо вкраплення фрагментів медійного, кінематографічного, літературного дискурсів. У випадку псевдо “іншого” йдеться про мовні засоби, які приписуються оповідачем окремим фіктивним мовним спільнотам.

1. Засобом стратегії виокремлення присутності “іншого” є складені слова. Йдеться про тимчасові складені слова (або оказіональні лексикалізовані словосполучення), які не набули частотного вживання у мові та існують лише у контексті окремого твору (М.Арриви (“composés provisoires”) [5, с.128], М.Гревіс “Правильне вживання” [7]).

З точки зору аналізу дискурсу їх можна оцінювати, як мовні стереотипи. На думку Ж.Брес, “коли оповідач вживає стереотипну фразу, він її представляє як думку мовної спільноти” [6, с.80]. Ж. Отье-Ревю кваліфікує такі складені слова як показники неоднорідності. Їх незвичне вживання створює ефект роздвоєння мовця [3, с.54]. Розглянемо кілька прикладів:

1.1. *La mère de notre Carusiello, de notre petit-chanteur-à-la-voix-en-or, la mère de notre Errico* [16, с.162]. – *Мати нашого Карузіелло, нашого маленького-золотогоголосого-співака*. Присвійний займенник “notre” вказує на належність якоїсь реалії (тут: співака) до певної групи, де він і отримав відповідну кличку. Тут наявна рима, яка дозволяє вимовляти складене слово речитативом;

1.2. *C'était, disait-on dans la famille, le kiosque-des-déclarations-d'amour-au soleil-couchant* [19, с.88]. – *У сім'ї казали, що це навільйончик-признань-у-коханні-при-заході-сонця*. Даному складеному слову передує експліцитна вказівка на його джерело – мовленнєві традиції спільноти;

1.3. *Bonne-Maman l'appelait Lallie-sans-le-sou* [18, с.87]. – *Бабуся її звала Лаллі-без-гроша*. Присутня вказівка на джерело висловлювання. Складене слово передає розмовну традицію найменування.

2. У рамках стратегії виокремлення “іншого” розглядається явище інтра-текстуальності, а саме внутрітекстові референції до мовлення персонажів. Графічним засобом виділення такої референції є застосування верхнього регістру шрифту. Таке явище інтра-текстуальності зустрічається виключно у романі П. Констан “Признання за признання” і може бути віднесеним до індивідуального стилю авторки:

2.1. *Il n'y a pas de contrefaçon, dit Gloria, mais une TRADUCTION. – Comment tu y vas ! s'exclama Babette* [17, с.186]. – *Не йдеться про підробку, сказала Глорія, а про ПЕРЕКЛАД. – Ось як ти це називаєш! вигукнула Бабет*. Це основна колізія, а референція до неї знаходиться значно пізніше у тексті роману: *Quelle TRADUCTION! Dit Babette à Gloria. Chapeau! De la fiction à la réalité!* [17, с.235]. – *Який ПЕРЕКЛАД! Сказала Бабет до Глорії. Браво! Від вигадки до реальності!*. Схематично це можна зобразити так: Дискурс 1 Персонаж 1 (Глорія) ⇒ TRADUCTION (ПЕРЕКЛАД) ⇒ Дискурс 2 Персонаж 2 (Бабет).

2.2. *James Dean boudait au-dessus du bureau. SO CUTE ! [...] SO CUTE indiquait que Chrystal s'intéressait déjà aux hommes* [17, с.13]. – *Фото насупленого Джеймса Дін висіло над столом. ТАК КРУТО! ТАК КРУТО означало, що Крісталь почала цікавитися чоловіками: Дискурс 1 Персонаж 1 (Крісталь) ⇒ SO CUTE (ТАК КРУТО) ⇒ Дискурс 2 Оповідач*.

Таким чином, у статті проаналізовано основні мовні засоби реалізації стратегій автентичності та виокремлення присутності “іншого” у процесі розкриття тем війни та пам'яті в романах французьких письменниць 60-90-х років ХХ століття.

У процесі аналізу з'ясувалося, що у романах наявна як лексична, так і оповідна поліфонічність. Романи побудовані на основі взаємодії з ін-

шими дискурсами, із “фіктивними дискурсами” та з допомогою внутрішніх референцій. Все це створює враження рухливості, культурно-історичної обґрунтованості та відповідності. А це в свою чергу сприяє кращій взаємодії читача та твору, забезпечує довірливе ставлення до тексту.

Література

1. Алхімія слова живого. Французький роман 1945-2000 рр. / [Б. Аляуан, Е. Бенуа, О. Бессар-Банкі, А. Бланк та ін.]; під ред. В.І. Фесенко. – К. : Промінь, 2005. – 383 с.
2. Серажим К.С. Дискурс як соціо-лінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [на матеріалі сучасної газетної публіцистики] / К.С. Серажим. – К. : Видавець Паливода А.В., 2010. – 351 с.
3. Отьє-Ревю Ж. Явная и конститутивная неоднородность: к проблеме *другого* в дискурсе / Ж. Отьє-Ревю // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса / П. Серио – М. : Прогресс, 1999. – 416 с.
4. Пульчинеллі Орланді Е. К вопросу о методе и объекте анализа дискурса / Е. Пульчинелли Орланди // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса / П. Серио – М.: Прогресс, 1999. – 416 с.
5. Arrivé M. La grammaire d'aujourd'hui : guide alphabétique de linguistique française / Arrivé M., Gadet F., Galmiche M. – Paris : Flammarion, 1986. – 719 p.
6. Dialogisme et polyphonie / [J. Bres, P.P. Haillet, S. Mellet, H. Nolke]. – Bruxelles : de boeck.duculot, 2005. – 344 p.
7. Grevisse M. Le bon usage : grammaire française / M. Grevisse, A. Goosse. – Bruxelles : De Boeck, 2007. – 1600 p.
8. Mercier M. Le roman feminine / M. Mercier. – Paris : Presses universitaires de France, 1976. – 248 p.
9. Maingueneau D. Nouvelles tendances en analyse du discours / D. Maingueneau. – Paris : Hachette, 1987. – 143 p.
10. Larnac J. Histoire de la littérature feminine en France / J. Larnac. – Paris : Kra, 1929. – 296 p.
11. Petit Robert de la langue française / [sous la direction de J. Rey-Debove, A.Rey]. – Paris : Le Robert, 2009. – 2837 p.
12. Reid M. Des femmes en littérature / M.Reid. – Paris : Editions Belin, 2010. – 331 p.
13. Sarfati G.E. Éléments d'analyse du discours / G.E. Sarfati. – Paris : Armand Colin, 2005. – 127 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

14. Arnothy Ch. Le jardin noir: [roman] / Ch. Arnothy. – Paris : Le livre de Poche, 1986. – 223 p.
15. Brisac G. Week-end de chasse à la mère: [roman] / G. Brisac. – Paris : Éditions de l'Olivier, 1996. – 204 p.
16. Charles-Roux E. Oublier Palerme: [roman] / E. Charles-Roux. – Paris :Grasset, 1966. – 408 p.
17. Constant P. Confidence pour confidence: [roman]/ P. Constant. – Paris : Gallimard, 1998. – 238 p.
18. De Rivoyre Ch. Le petit matin: [roman] / Ch. de Rivoyre. – Paris : Grasset, 1968. – 188 p.
19. Dormann G. Le bal du dodo: [roman] / G. Dormann. – Paris : Albin Michel, 1989. – 442 p.
20. Etcherelli C. Élise ou la vraie vie: [roman] / C. Etcherelli. – Paris : Denoël, 1967. – 275 p.

The article is oriented on some specific narrative strategies of authenticity, of polyphony and the strategy of determination of “other” in the discourse which are widely represented in french feminine novels (1960-1990). There is also an analysis of the linguistic means of realization of those strategies. It includes a point concerning their general influence on the formation of novels’ interpretation in reader’s consciousness.

Key words: *discourse, feminine novel, authenticity, strategy.*

Рассмотрены специфические стратегии построения рассказа в франкоязычных женских романах (60-90-е гг. XX ст.), а именно стратегия автентичности, полифоничности и выделения “другого” в дискурсе. Проанализированно также оригинальные языковые средства их выражения, а также общее влияние на формирование интерпретации романа у читателя.

Ключевые слова: *дискурс, женский роман, автентичность, стратегия.*